IRINA MICHIEJEWA

NEOPOGAŃSKI WYMIAR WSPÓŁCZESNEJ ROSYJSKIEJ FILOZOFII: CIELESNOŚĆ KONTRA RACJONALNOŚĆ

RENEZANS POGAŃSTWA W XXI WIEKU

Rozpowszechnianie się neopogaństwa we współczesnym świecie stanowi rezultat skomplikowanych dialektycznych zmian w tradycyjnej religijności i światopoglądzie w ogóle. Istota tych zmian nie polega jednak na prostym odrodzeniu archaicznych przekonań i poglądów, ale przede wszystkim na radykalnych próbach rozwiązania za ich pomocą tak pilnych zadań, jak opracowanie nowych filozoficznych programów rozwoju społecznego i osobowego, nabycie narodowej tożsamości kulturowej i historycznej oraz społeczno-politycznej niezależności, uodpornienia kultur narodowych na zagrażające im obecne we wszystkich sferach życia tendencje globalizacyjne. Dlatego chodzi nie tyle o ożywienie tradycyjnych pogańskich poglądów, ile właściwie o promocję neopogaństwa dla rozwiązywania problemów nowoczesnego społeczeństwa i człowieka. Neopogaństwo zostaje tu zaproponowane jako nowy światopogląd, nowa filozofia, nowa religia i nowa ideologia.

.....
Dr Irina MICHIEJEWA jest
pracownikiem naukowym
w Instytucie Filozofii
Narodowej Akademii Nauk Białorusi
w Mińsku.
iryna.mikheyeva@gmail.com

W tym kontekście neopogaństwo należy traktować jako zbiór podstawowych priorytetów pogańskich dostosowanych do współczesnej sytuacji kulturowej. Specyfika wpływu tej ostatniej na pogańskie cechy mentalne jest określana głównie przez dwa czynniki. Po pierwsze, przez racjonalizację zjawisk duchowych w kontekście naukowego (racjonalnego) paradygmatu myślenia końca XX wieku. Po drugie, przez wpajanie tych zjawisk w warunkach przyspieszenia procesu globalizacji nowoczesnego społeczeństwa.

NEOPOGAŃSKA ISTOTA ROSYJSKIEJ KULTURY

Rosyjska filozofia i kultura przez wiele wieków po przyjęciu chrześcijaństwa pozostały w swojej istocie pogańskimi. Zostało to potwierdzone w historii rosyjskiej duchowości wiele razy. I tak, dla badaczy romantyzmu rosyjskiego pierwszej połowy XIX wieku specyficzne „poczucie przyrody” w przeciwieństwie do „poczucia rozsądku” staje się podstawą typologizacji rosyjskich poetów, w której, na przykład, Puszkina przeciwstawia się z Fetowi (Afanasij Fet) i Tyutchevowi (Fyodor Tyutchev). Dla poetów podobnych Puszkiniowi (tj. o podobnej orientacji światopoglądowej opartej na „poczuciu rozsądku”) natura występuje jako rzeczywistość obiektywna ze swoim prawem obiektywnym w odniesieniu do człowieka. Dla poetów z dominującym „poczuciem przyrody” natura jest żywym organizmem, który ma duszę, ciało, własne (odpowiadające Kosmosowi starożytnych) funkcje. W tym kontekście prawdziwym rosyjskim „pionierem” neoromantyzmu, neomitologizmu i neopogaństwa jest przede wszystkim Aleksander Fet, który pierwszy w rosyjskiej poezji odnalazł przejście od „mitologizmu kulturowego” do „mitologizmu naturalnego”¹.

Ta tradycja jest kontynuowana w tzw. „Srebrnym Wieku”², wyrażając filozoficzną i poetycką kulturę Rosji przełomu XIX i XX wieku. Odzwierciedla to „kulturowe przemiany” – przejście od racjonalności do mitologizmu, od obecności do przeszłości (lub, bardziej precyzyjnie, do przeszłości-przyszłości). Właśnie poezja Feta określiła znane kontinuum „akmeizm³ – symbolizm – kreatywność” I. Annienkiego, A. Achmatowej, O. Mandelsztama i innych.

Właśnie na tej płaszczyźnie nastąpił rozwój refleksji filozoficznej nad zjawiskiem najszerzej rozumianego neopogaństwa kulturowego. Zgodnie z ich rozumieniem neopogaństwa kulturowego stanowi ono alternatywny – względem klasycznego racjonalnego modelu cywilizacji zachodniej – światopogląd oraz styl życia. Typowe dla „Srebrnego Wieku” jest dążenie do mieszania płci i do innych możliwych polaryzacji. Nowa świadomość religijna próbuje zjednoczyć elementy męskie i żeńskie, naturalne i kulturowe, ziemskie i niebieskie we wspólnych mistycznych i erotycznych syntezach. W mistycznych projektach późnego symbolizmu „rewolucja życia” nabywa prawdziwie heroicznego charakteru: prze-

• • • • •

¹ Козубовская Г. П. Проблема мифологизма в русской поэзии конца XIX – начала XX веков: Монография. Самара – Барнаул: БГПУ, 1995, s. 12.

² Okres od 1880 do 1917 r. jest nazywany „srebrnym”. Ważni pisarze i poeci rosyjscy to m.in.: Anton Czechow, Leonid Andrejew, Aleksandr Blok, Iwan Bunin, Andriej Biły, Walerij Briusow, Marina Cwietajewa, Siergiej Jesienin, Nikołaj Gumilow, Anna Achmatowa, Welimir Chlebnikow, Konstantin Balmont, Dmitrij Mereżkowski, Zinaida Gippius i Fiodor Sologub. W okresie tym tworzył również w języku rosyjskim polski poeta Bolesław Leśmian. Filozofami, którzy w owym czasie mieli istotny wpływ na rozwój literatury, byli m.in. Maksim Kowalewski, Piotr Kropotkin i Mikołaj Strachow. http://pl.wikipedia.org/wiki/Literatura_rosyjska#Okres_srebrny_281880-1917.29.

³ Akmeizm [gr. akme ‘szczyt’], kierunek w poezji ros. 1911–21; nazywany również adamizmem i klaryzmem; zainicjowany przez N. Gumilowa i S. Gorodieckiego; akmeiści zmierzali do konkretnego i plastycznego ukazywania piękna świata realnego i negowali mistyczną postawę symbolistów wobec rzeczywistości. http://encyklopedia.wp.pl/encid,1607903,sz_tresc.html

ście od religii do polityki i od gospodarki do erotyki, od społeczeństwa do indywidualizmu i od stanu do organizmu, od słowa do ciała i od ciała do ciała przekształconego⁴.

Uczucie neopogańskiej natury i jej teoretyczne uzasadnienie ma także miejsce:

- w apologetyce Dionizosa w filozofii Władysława Iwanowa;
- w zestawianiu symbolicznego sposobu przedstawiania sztuki (uznanego za priorytetowe) z klasycznym i romantycznym w filozofii Andrieja Biełego;
- w pojęciu „skifstwa” (scytyjskość⁵) u Iwanowa-Razumnika⁶.

Tak więc, zgodnie z Iwanowem-Razumnikiem (pseud. artystyczny Iwanowa Wasiljewicza Razumnika), to właśnie „skifskij” (scytyjskość) otwiera drogę do prawdziwego wyzwolenia człowieka, wyzwolenia, które nigdy nie udało się chrześcijaństwu, bo samo chrześcijaństwo to nieudany projekt⁷. W ogóle symboliści wyraźnie uwypuklili własną twórczą i ideologiczną pozycję ortodoksji chrześcijańskiej, stawiając się w roli „świeckich mistyków”, umieszczających na pierwszym miejscu to, co zmysłowe, emocjonalne, twórcze i artystyczne. Z kolei, awangarda ze swoją intencją powrotu na nowo do stanu pierwotnej formy życia i praktyki artystycznej, co tym samym miało zatrzymać proces różnicowania, wrócić światu jedność i sens, oferowała ów powrót do archaicznej, magicznej jedności, za pomocą operującego środkami technicznymi artystyczno-polityczno-kosmologicznego projektu przekształcania świata⁸. Awangarda wykorzystała prymitywizm, jako jedną z najbardziej efektywnych metod połączenia z pierwotną spontanicznością natury. Analogiczny proces miał miejsce w malarstwie w latach siedemdziesiąt XX wieku⁹.

W drugiej połowie XX wieku motywy neopogańskie pojawiły się też w rosyjskiej (radzieckiej) „natura-filozoficznej prozie”, zmieniając estetyczne i filozoficzne cele tej literatury, na te dotyczące moralności i ochrony środowiska. Nowy światopogląd oraz „kosmizm świadomości” pisarzy Czyngisa Ajmatowa, Walentina Grigorjewicza Rasputina, Włodzimierza Astafjewa i innych w latach sześćdziesiątych – osiemdziesiątych manifestują się nie tylko w ich oryginalnych projektach relacji człowieka i natury, ale również w systemie obrazów i właściwości strukturalnych ich tekstów, w przemyśleniu tradycyjnych gatunków i w poszukiwaniu nowych form literackich.

Najbardziej widocznymi neopogańskimi manifestacjami w prozie tego okresu są: obraz nieskończoności cyklu życia, użyteczności i porządku w przyrodzie, odwoływanie się do symboliki totemicznej, starożytnych wierzeń i rytuałów, łowiectwa, mieszanie rzeczywistych, wiarygodnych i warunkowych planów symbolicznej narracji, poleganie na tradycyjnych – ludowych i starożytnych gatunkach literackich.

• • • • •

⁴ Эткинд А. Содом и Психей: Очерки интеллектуальной истории Серебряного века. М.: «ИЦ-Гарант», 1996, s. 73, 82.

⁵ Скифы – Scytowie (Scyta – mieszkaniac Scytii). Od Scytów przedstawiciele Srebrnego Wieku, przede wszystkim Andriej Biely i Aleksander Blok, zaczęli historię Rosji (oczywiście, romantyzowali ją). Ta starożytna narodowość z północnego wschodu jaka kiedyś, w czasach pogańskich, zdobyła Rosję i nadała jej, po myśli poetów, takie irracjonalne pogańskie i w tym sensie pozytywne cechy, jak: wybuchowość energia, żywioł ognia, amorficzność życia, niszczenie wszelkich skostniałych zasad państwowych i obyczajowych, powszechne braterstwo etc. Możemy więc powiedzieć że skifstwo (skytstwo) jest irracjonalną zasadą rosyjskiej mentalności i jednym z podstawowych haseł Srebrnego Wieku (komentarz autorki).

⁶ Белый А. Символизм как мировосприятие/Сост., вступ. ст. и прим. Л. А. Сугай. М.: Республика, 1994.

⁷ Иванов Вяч. Дионис и прадионисийство. СПб.: Алетейя, Санкт-Петербургский университет МВД России, Академия права, Фонд поддержки науки и образования в области правоохранительной деятельности "Университет", 2000, s. 154.

⁸ Гройс Б. Русский авангард по обе стороны «Черного квадрата»// Вопросы философии. 1990. № 1, s. 67-73, 69-71.

⁹ Лебедева В. Пространство мифа в московской живописи 60-х – 70-х годов. М.: ГИИ, 1999, s. 56.

NEOPOGAŃSKI WYMIAR FILOZOFII ROSYJSKIEJ PIERWSZEJ POŁOWY XX WIEKU

Jak wiadomo w XX wieku, w odniesieniu do refleksji filozoficznej, zwrot do „neopogaństwa” zgłosił przede wszystkim F. Nietzsche. Filozof zachęcał do „wierności ziemi”, a nie tym, którzy mówią o niebieskich nadziejach¹⁰. Zdaniem filozofa, trójca deprawacji, ambicji i egoizmu stanowi credo prawdziwego człowieka, formułę nowej „obfitości życia”, a wraz z nią nowej jakości istnienia. Filozof podaje następujący zarys toru rozwoju nowej filozofii: takie z pozoru „nieistotne rzeczy” jak żywność, położenie, klimat, egoizm są – jako oznaki zdrowych instynktów – dużo bardziej istotne niż to, co wciąż jest cenione jako ważne. Właśnie w tej kwestii ludzie powinni się zmienić. To, w czym współczesna Nietzschemu ludzkość upatrywała najważniejszych wartości, było dlań ani nie tym, co rzeczywiste, ani nawet nie „zwykłą iluzją”, lecz „samym kłamstwem” sensu stricto¹¹.

Temu patosowi w rosyjskiej tradycji filozoficznej odpowiada pozycja Wasylija Rozanowa. Twierdził on, że ludzie pragną powrotu na łono natury, do miejsca gdzie człowiek pojawił się na świecie; miejsca, które na zawsze pozostanie dla niego łonem matki, czymś bardziej intymnym, niż może to oddać jakakolwiek „retoryka”¹². Właśnie to tajne i najgłębsze poczucie więzi z naturą, według Rozanowa, odpowiada za stałą „żywotność” pogaństwa w starożytnej kulturze europejskiej. Krytykując chrześcijańską tradycję teologiczną za jej represywny stosunek do wszelkich fizycznych i biologicznych pierwiastków w człowieku, filozof zwraca się z nadzieją do starożytnych pogańskich wierzeń, stwierdzając, iż „nawet najbardziej plugawa i najbardziej zabobonna wiara jest czymś bardziej humanitarnym, intymnym, słodkim, ciepłym, i bardziej cennym niż zimne, mistyczne chrześcijaństwo”. Tak więc Rozanow woli zamiast bezpłciowego chrześcijaństwa pozytywne seksualne pogaństwo z jego wartościami miłości, narodzin i rodziny, jako integralnej części przedchrześcijańskiego kultu religijnego.

W sposób niejednoznaczny traktuje problem neopogaństwa filozofia Nikołaja Bierdiajewa. Z jednej strony, krytykuje on nowoczesne elementy pogańskie, jako źródło rewolucyjnych katastrof, zgodnie z zasadą, iż „jakikolwiek rewolucyjny element jest zawsze elementem barbarzyńskim”. W rewolucyjnym duchu widzi reakcję barbarzyńskiego żywiołu przeciwko kulturze¹³. Ponadto, Bierdiajew odmawia wszelkim formom pogaństwa i jego możliwego odrodzenia jakiegokolwiek duchowego i kulturowego znaczenia, argumentując, iż pogaństwo, widząc w kulturze zaprzeczenie własnej autonomii i samozadowolenia, nie jest w stanie pojąć „tragedii kultury”, która nie może sięgnąć doskonałości, podobnie jak nie może być doskonałym żadne społeczeństwo. Niestety – mówi filozof – współczesny człowiek myśli, że właśnie panteizm przechowuje człowieczeństwo – tożsamość i wolność człowieka, podczas gdy w chrześcijaństwie tożsamość i swoboda znikają. Ale w rzeczywistości – mówi dalej filozof – mamy sytuację odwrotną: to właśnie panteizm i tylko on potrafi znieść całkowicie ludzką tożsamość i wolność, ostatecznie rozpuszczając wszystko to, co ludzkie, w życiu naturalnym, zmierzając do naturalizmu i materializmu. Zarazem, Bierdiajew słusznie podkreśla nie tylko negatywny, ale i pozytywny „wpływ barbarzyństwa”, które uaktualnia „zimną krew starego świata”, wzbogaca kulturę o nowe elementy, a poprzez to nadaje jej nową żywotność.

• • • • •

¹⁰ Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Филос. поэма. Алма-Ата: Жазушы; Интербрук, 1991, s. 10.

¹¹ Ницше и русская религиозная философия: Переводы, исследования, эссе философов «серебряного века»: В 2 т. Т. 2./ Сост., комментарии И. Войцкой. Мн.-М.: «Алиона» – «Присцельс», 1996, s. 374-375.

¹² Розанов В. В. Собрание сочинений. Во дворе язычников/ Под общ. ред. А. Н. Николюкина. М.: Республика, 1999, s. 61.

¹³ Бердяев Н. А. Собрание сочинений: В 4 т. Paris, YMCA-PRESS, 1990. Т. 4, s. 386.

W tym kontekście rozumiała staję się apologetyka Bierdiajewa zjawiska „nowego średniowiecza”, jako pewnego inwariantu (niezmiennika) historycznego, religijnego, kulturowego oraz filozoficznego. „Nowe średniowiecze” ze względu na swój spontaniczny i irracjonalny charakter może być uznane za skuteczne przejście do nowego, lepszego typu kultury i duchowości. Neopogaństwo jest tu zatem rozumiane jako przechodnia forma kulturowa, która pełna jest jednocześnie i destrukcyjnych energii, i nowych, twórczych sensów i wartości.

Bezw warunkowym obrońcą i wyrazicielem całkowicie nieracjonalnego paradygmatu jest w filozofii rosyjskiej Lew Szestow. Jego podstawowe idee instynktu, „całkowitego wewnętrznego chaosu”, czy życia jak antytezy *Ratio* stanowią manifestację specyficznego archaicznego i neopogańskiego „zwrotu” filozoficznego dyskursu. Szestow z zadowoleniem wita odrodzenie quasi-naukowych i quasi-filozoficznych zjawisk. Jest zadowolony, że alchemia i astrologia w XX wieku nie są dziś martwymi naukami i przeciwnie – próbują ponownie dotrzeć do ludzi, zastępując swe własne nieudane dzieci – nauki przyrodnicze¹⁴.

ASPEKTY NEOPOGAŃSKIE WE WSPÓŁCZESNEJ ROSYJSKIEJ FILOZOFII POLITYCZNEJ

Na przełomie tysiąclecia w Rosji nadal powstają neopogańsko zorientowane koncepcje i badania filozoficzne, prowadzone w dwóch przynajmniej kierunkach: w filozofii politycznej i społecznej.

W filozofii politycznej należy zwrócić uwagę przede wszystkim na geopolityczne poszukiwania w ramach „ideologii nacjonal-bolszewizmu” prowadzone przez jej niedawnego lidera – Aleksandra Dugina (oraz na fenomen tradycjonalizmu integralnego, jako jego [nacjo-bolszewizmu] historycznego poprzednika¹⁵). W obu propozycjach światopoglądowych motywacje neopogańskie są dość wyraźne, mimo że Dugin odnosi się do własnych poglądów jako do „prawego komunizmu” lub „nacjonal-bolszewizmu” i nawet „prawosławnego ezoteryzmu”. Jego projekt „eschatologicznej gnozy” stanowi zbiór doktryn ezoterycznych i symbolicznych, składający się konkretnie z kabalistki, z chrześcijańskiego gnostycyzmu, hermetyzmu, sufizmu i tantryzmu¹⁶. Najważniejszą cechą tego światopoglądu jest „rehabilitacja Chaosu” lub, inaczej mówiąc, wszystkiego tego, co nieracjonalne, co dąży do agresywnego i aktywnego zniszczenia racjonalnego, do zanurzenia się w żywiole „nowego życia” bez zewnętrznych zakazów i przepisów¹⁷. Wartości tradycji, chłopstwa jak jedynego społecznego i duchowego środowiska zachowującego obrzędy starożytności, rehabilitacja wszystkiego, co kobiece, jako symbolu irracjonalnych pierwiastków życia – to wszystko daje podstawę do wyznaczenia analizowanej tu ideologicznej oraz filozoficznej pozycji, jako specyficznego produktu neopogańskiego, alternatywnego do podejścia i naukowego, i chrześcijańskiego.

Oprócz teoretycznych konstrukcji nacjo-bolszewizmu ciekawa jest filozoficzna i ideologiczna platforma „progresywnego archaizmu” Andrzeja Koljewa. Stwierdzając konieczność – w sytuacji ekspansji kultury zachodniej i powszechnej globalizacji – powrotu do

¹⁴ Шестов Л. Апофеоз беспочвенности. М.: ООО «Издательство АСТ», 2000, s. 547.

¹⁵ Mikolejko Z. *Mity tradycjonalizmu integralnego: Julius Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN, 1998.

¹⁶ Дугин А. Конеч Света: Эсхатология и утопия. М.: «Арктогея», 1997, s. 91.

¹⁷ Дугин А. Тамплиеры пролетариата (национал-большевизм и инициация). М.: Историко-религиозное Об-во «Арктогея», 1997, s. 25.

głębokich fundamentów wszystkich procesów społecznych (co w jego terminologii nosi nazwę „re-mitologizmu społecznego doświadczenia”), autor proponuje projekt „absolutnie mitologicznej politologii” lub „świeckiej religii”. Projekt ten zrekonstruowany jest przezeń na podstawie idei absolutnej mitologii Alekseja Losiewa. Uważa on, że właśnie taka metodologia i oparta na niej praktyka polityczna byłyby w stanie rozwijać harmonijną, stojącą „poza” wszystkimi społecznymi sprzecznościami, polityczną strategię, ukierunkowaną na utworzenie, w oparciu o absolutną mitologię, związaną z syntezą wysiłków ochronnych i reformatorskich, absolutnego mitu politycznego¹⁸. Będąc zasadniczo działaniem mitologicznym, polityka winna się opierać na dwojakiej podstawie – z jednej strony na tradycjach narodowych, z drugiej na dogmatyce religijnej. Utworzenie nacjonalistycznej mitologii motywuje Koljewa potrzebą „pogodzenia bogów”, połączenia bajecznej prehistorii ludowej z religijnym realizmem i jednocześnie – z praktykami elity politycznej, postrzegającej obecną historię jako kontinuum historii starożytnej. Przedstawiony projekt „archaicznej rekultywacji” Koljewa jest w istocie projektem postmodernistycznym. Autor „projektu nowo-archaicznego” twierdzi, że dziś coraz silniej zaznacza się wpływ idei potwierdzających „prawdę” archaicznego sposobu myślenia. Można nawet twierdzić, że „nowy archaiczny projekt” proklamuje się jak filozoficzna, artystyczna, estetyczna i moralna atmosfera końca XX wieku, jak nowy styl i nowa jakość życia, zasadzające się na idei „powrotu do tajemnicy, efektywności rytuału i organizującej mocy/władzy starożytnego symbolu”.

PROJEKT „NOWEJ METAFIZYKI” I JEJ NEOPOGAŃSKI WYMIAR

W ramach filozofii społecznej i antropologii filozoficznej nowo-czesna rosyjska refleksja filozoficzna podejmująca tematykę neopogańskiego wymiaru ludzkiej egzystencji jest przedstawiona między innymi w projekcie „nowej metafizyki”, jako paradygmatu humanitarnego, następującego po dwu poprzednich paradygmatach – poststrukturalistycznym i dekonstruktywistycznym. Autorzy projektu twierdzą, iż w końcu XX wieku stworzyły się odpowiednie warunki dla „paradygmatycznego przesunięcia”, tworzącego nową syntezę nauki, filozofii i innych form duchowego doświadczenia człowieka w nowej, rozszerzonej skali i na nowym poziomie rozumienia racjonalności, które obejmuje takie parametry życia człowieka i jego rozumienia świata, jak intuicja, spontaniczność, nieliniowość itd.¹⁹ Ustalenie ogólnego toru ewolucji dyskursu filozoficznego w okresie ostatnich dwóch stuleci, jako skierowanego od ontologii do epistemologii i dalej od aksjologii i kulturoznawstwa ku personalizmowi, pozwala autorom zaproponować jako nazwę metafizyki przyszłości termin: „nieantropomorficzny personalizm”. Powinna się ona opierać na nowej, „kosmicznej”, racjonalności i na własnych filozoficznych i teoretycznych zasadach. Te ostatnie obejmują *telocentryzm*, *grooming* i *hapos*.

Telocentryzm trzeba rozumieć, jako „inną racjonalność ciała”, jako specyficzny – neo-archaiczny – światopogląd. Właściwie *telocentryzm*, określając metafizykę przyszłości, określa tym samym jej neopogański wymiar. Treść zasady *telocentryzmu* powinna być zrekonstruowana głównie w oparciu o ideę *groomingu*²⁰. Termin ten odnosi się do po-

• • • • •

¹⁸ Кольев А. Миф масс и магия вождей. М.: РАН, 1998, s. 118.

¹⁹ Перспективы метафизики: классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков/ Под ред. Г. Л. Тульчинского, М. С. Уварова. СПб.: Алетейа, 2000, s. 409.

²⁰ Polskim odpowiednikiem terminu *grooming* jest określenie „zachowanie komfortowe”. W etologii określa się nim takie aktywności zwierzęcia, jak czyszczenie się, drapanie się, lizanie się, otrząsanie się, ocieranie

wszechnego charakteru „praktyk samooczyszczania” u zwierząt, które (jak podczas, na przykład, coitusu lub odżywiania) nie wymagają „przekroczenia własnych ram”, pozostając pozostając „jakby w sobie”. Z tego punktu widzenia ludzka kultura może być interpretowana jako kontynuacja biologicznego *groomingu*, jako system filtrów oczyszczania środowiska i zbudowania wokół siebie nowych, sztucznych warunków środowiskowych. Na *grooming* człowieka składają się *grooming* cywilizacyjny, *grooming* estetyczny, *grooming* etyczny, *grooming* intelektualny i logiczny itp.

Z kolei *hapos* odnosi się do specyficznej kulturotwórczej i poznawczej strategii związanej z „niższą” dziedziną zmysłowości – z poczuciem dotyku. Z tego punktu widzenia klasyczna opozycja Kanta – tj. opozycja Ducha, jako dominującego twórcy, i Ciała, jako pasywnego urządzenia do odbioru zmysłowych wrażeń, radykalnie się zmienia. Teraz „ciało” a nie „duch” okazuje się najważniejszym, transcendentnym początkiem egzystencji i w ogóle istnienia. Takim sposobem, proponowany filozoficzny paradygmat zawiera widoczny neopogański wymiar składający się z intuicji cielesności, domniemania percepcyjnego i biomorfizmu.

Dla kompletności należy zwrócić uwagę na tę warstwę nowoczesnej rosyjskiej refleksji filozoficznej, która buduje swoje pozycje metodologiczne na zestawieniach podstaw psychologii, psychoanalizy, gnostycyzmu, hermetyzmu, neoplatonizmu, religii orientalnych itp. Oczywisty archaiczny i neopogański charakter mają takie koncepcje, jak na przykład „rytualne i magiczne uzdrowienie planety” przez „transpersonalną kosmologię”²¹, teoria „świato-rozumienia nowej ery” w jedność elementów takich, jak „cenzura serca” oraz „psychodynamika Ducha, jako psychodynamika kosmiczna”²², nowa „kosmologia społeczeństwa”²³, „jednoznaczna ideologiczna koncepcja kształtowania przyrody”²⁴, nowa „filozofia harmonii”²⁵ itp.

BIBLIOGRAFIA

- Белый А. Символизм как мировосприятие/ Сост., вступ. ст. и прим. Л. А. Сурай. М.: Республика, 1994.
- Бердяев Н. А. Собрание сочинений: В 4 т. Paris, YMCA-PRESS, 1990. Т. 4.
- Богданов В. А. Ясновидящая материя. Космология общества. СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1995.
- Гройс Б. Русский авангард по обе стороны «Черного квадрата»// Вопросы философии. 1990. № 1, s. 67-73.
- Гроф С. Космическая игра/ Пер. с англ. О. Цветковой. М.: Изд-во Трансперсонального Института, 1997.
- Дугин А. Конспирология (наука о заговорах, тайных обществах и оккультной войне). М.: Историко-религиозное Об-во «Арктогея», 1992.

• • • • •

się o drzewa, obgryzanie się, kąpiele słoneczne, w wodzie, w piasku, tarzanie się w błocie. Do zachowania komfortowego zalicza się także higienę socjalną, czyli wzajemne czyszczenie futer, sierści czy upierzenia (*allogrooming*), będącą elementem zachowania socjalnego zwierząt oraz wyrazem ich dobrego samopoczucia. Podaję za: http://pl.wikipedia.org/wiki/Zachowanie_komfortowe.

²¹ Гроф С. Космическая игра/ Пер. с англ. О. Цветковой. М.: Изд-во Трансперсонального Института, 1997.

²² Клизовский А. Основы миропонимания новой эпохи: В 3-х т. ФАИР-Пресс (Гранд), 2008. Т. 1.

²³ Богданов В. А. Ясновидящая материя. Космология общества. СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1995.

²⁴ Федоров И. Диалектика творчества. Тверь, 1993.

²⁵ Янок В. Философия гармонии. СПб.: Изд-во Чернышева, 1993.

- Дугин А. Гиперборейская теория. М.: Историко-религиозное Об-во «Арктогея», 1993.
- Дугин А. Тамплиеры пролетариата (национал-большевизм и инициация). М.: Историко-религиозное Об-во «Арктогея», 1997.
- Иванов Вяч. Дионис и прадионисийство. СПб.: «Алетейя», 1994.
- Иванов-Разумник Р. В. Александр Блок. Андрей Белый. П.: «Алконост», 1919.
- Клизовский А. Основы миропонимания новой эпохи: В 3-х т. Рига: «Виеда», 1992. Т. 1.
- Козубовская Г. П. Проблема мифологизма в русской поэзии конца XIX – начала XX веков: Монография. Самара – Барнаул: БГПУ, 1995.
- Кольев А. Миф масс и магия вождей. М.: РАН, 1998.
- Лебедева В. Пространство мифа в московской живописи 60-х – 70-х годов. М.: ГИИ, 1999.
- Лимонов Э. Анатомия героя. Смоленск: Русич, 1996.
- Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Филос. поэма. Алма-Ата: Жазушы; Интербрук, 1991.
- Ницше и русская религиозная философия: Переводы, исследования, эссе философов «серебряного века»: В 2 т. Т. 2./ Сост., комментарии И. Войцкой. Мн.-М.: «Алкиона» – «Присцельс», 1996.
- Перспективы метафизики: классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков/ Под ред. Г. Л. Тульчинского, М. С. Уварова. СПб.: Алетейя, 2000.
- Розанов В. В. Собрание сочинений. Во дворе язычников/ Под общ. ред. А. Н. Николюкина. М.: Республика, 1999.
- Федоров И. Диалектика творчества. Тверь, 1993.
- Шестов Л. Апофеоз беспочвенности. М.: ООО «Издательство АСТ», 2000.
- Эткинд А. Содом и Психея: Очерки интеллектуальной истории Серебряного века. М.: «ИЦ-Гарант», 1996.
- Янок В. Философия гармонии. СПб.: Изд-во Чернышева, 1993.
- Mikołajko Z. *Mity tradycjonalizmu integralnego: Julius Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1998.

NEO-PAGAN DIMENSION OF MODERN RUSSIAN PHILOSOPHY: CORPORALITY VS. RATIONALITY

Summary

The article analyses the essence and reasons for the “neo-pagan turn” of Russian culture and philosophy of the 19th-21st centuries to the theme of “corporality,” which is presented in a wide range of approaches from Russian romanticism to modern Russian projects of “new metaphysics” and “progressive archaism.” The author exemplifies the actualization of the corporality theme as the renaissance of neo-paganism in philosophical discourse by phenomena of the Silver Age, Russian philosophy of the first part of the 20th century represented by V. Rozanov’s, N. Berdyaev’s and L. Shestov’s concepts, Soviet natural philosophy prose of the 1960s-1980s (Ch. Aitmatov, V. Rasputin, V. Astafyev), modern Russian political philosophy (National-Bolshevik project by Alexander Dugin). It is concluded that neo-paganism is an invariant cultural phenomenon laying claim to modern problems solving of both the society and personality. It, therefore, acts as a new ideological strategy, new philosophy and new religion.

Keywords: Russia, philosophy, “neo-pagan turn”, corporality, rationality